

Opvoedondersteuning voor Vaders met een Migratieachtergrond: Vaderrol Identiteit, Weerbaarheid en Sociaal Leren

Een kwalitatieve studie naar de effecten van de interventie Weerbaar Opvoeden

Arne Maat 3990478

Universiteit Utrecht

Masterthesis Youth, Education and Society

Begeleiders UU	Dr. Joyce Endendijk / Maartje van Dijken Msc.
Tweede Beoordelaar	Dr. Asia Sarti
Organisatie	Stichting Stimulation
Begeleider	Eline van Houte Msc.
Datum	19 juni 2020

Summary

Parents with a migrant background in the Netherlands experience relatively more problems raising their children, and support is therefore needed. Fathers with a migration background generally have less of an input in the upbringing of their children than mothers, and it is more difficult to reach them with interventions. In order to support them, the parenting training “*Weerbaar Opvoeden*” is given to groups of fathers in Rotterdam. The aim of this research is to investigate to what extent fathers are strengthened during the training in their father role identity and resilience, and what effective factors from the training are. Two observations were made at training meetings with a group first generation Moroccan-Dutch fathers, interviews were done with Moroccan-Dutch fathers ($N = 6$), interviews with Moroccan-Dutch trainers ($N = 2$), and a document analysis. Awareness of the importance of the father role, concrete lessons and skills that increase the capacity for self-direction and the belief of being able to influence child-outcomes appear to be important outcomes of the training. Furthermore, the most important effective factors are the trainer, who has a major influence on the success of the training, and a social learning and support effect in sharing experiences with each other. It is recommended to further focus the training on the target group of fathers, in practice and in the documentation of “*Weerbaar Opvoeden*”.

Key words: fathers, migration, father role identity, resilience, parenting support

Samenvatting

Ouders met een migratieachtergrond in Nederland ondervinden relatief meer problemen met het opvoeden van hun kinderen, en ondersteuning is daarom nodig. Vaders met een migratieachtergrond hebben over het algemeen een minder grote inbreng in de opvoeding dan moeders, en worden moeilijker bereikt met interventies. Om hen te ondersteunen wordt de training *Weerbaar Opvoeden* gegeven aan groepen vaders met een migratieachtergrond in Rotterdam. Het doel van dit onderzoek is om na te gaan in hoeverre vaders tijdens de training versterkt worden in hun vaderrol identiteit en weerbaarheid, en wat werkzame factoren uit de training zijn. Hiervoor zijn twee observaties gedaan bij trainingsbijeenkomsten van een groep eerste generatie Marokkaans-Nederlandse vaders, interviews met Marokkaans-Nederlandse vaders ($N = 6$), interviews met Marokkaans-Nederlandse trainers ($N = 2$) en een documentenanalyse. Bewustzijn over het belang van de vaderrol, korte en concrete principes en vaardigheden die het vermogen tot zelfregie vergroten, en het geloof uitkomsten te kunnen beïnvloeden, blijken belangrijke uitkomsten van de training te zijn. Verder blijken als belangrijkste werkzame factoren de trainer, die een grote invloed heeft op het succes van de

training, en het delen van ervaringen met elkaar. Aanbevolen wordt om de training verder toe te spitsen op de doelgroep van vaders, ook in de documentatie.

Kernwoorden: vaders, migratie, vaderrol identiteit, weerbaarheid, opvoedondersteuning

Opvoedondersteuning voor Vaders met een Migratieachtergrond: Vaderrol Identiteit, Weerbaarheid en Sociaal Leren

Ouders met een migratieachtergrond in Nederland ondervinden relatief meer problemen met het opvoeden van hun kinderen doordat zij vanuit een niet-Westerse opvoeding geconfronteerd worden met de Nederlandse manier van opvoeden (Cook & Waite, 2016; Distelbrink & Pels, 2017; De Haan, 2011; Renzaho, Mellor, & Green, 2011). Dit geldt voor een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking, aangezien 23 procent van de bevolking een migratieachtergrond heeft. In Rotterdam heeft iets meer dan de helft van de inwoners een migratieachtergrond (CBS, 2018). Het vinden van een balans tussen wat ouders van huis uit meegekregen hebben en wat er in hun nieuwe omgeving gebeurt zorgt voor vragen, en opvoedgebruiken zijn al snel aan verandering onderhevig in de nieuwe context (De Haan, 2011). Tevens missen deze ouders veelal hulpbronnen die zijn afgestemd op hun behoeften in de vorm van informatie en (in)formele sociale steun (Pels & Distelbrink, 2017).

Onderzoek wijst uit dat vaders met een migratieachtergrond over het algemeen een minder grote inbreng hebben in de opvoeding dan autochtone vaders (Distelbrink, Pels, Jansma & Van der Gaag, 2012). De opvoedingstaak ligt vooral bij de moeder, blijkt ook uit de lage arbeidsparticipatie van vrouwen met een niet-westerse migratieachtergrond (KIS, 2018). De vader richt zich meer op kostwinnerschap, vertegenwoordigt het gezin buitenshuis en heeft de taak om de morele opvoeding en de socialisatie van zonen te begeleiden (Pels, Ketner & Naber, 2012). Hierover blijkt soms onvrede te zijn bij moeders, vooral over de (emotionele) betrokkenheid bij de kinderen door vaders. Tegelijkertijd houden moeders graag de regie zelf in handen (Pels, Distelbrink & Postma, 2009). Het verschil in inbreng geldt met name voor de eerste generatie vaders met een migratieachtergrond, bij de tweede generatie is er minder verschil met autochtone vaders, blijkt uit onderzoek onder Marokkaanse en Turkse vaders (Smedts, 2019). Vaders met een migratieachtergrond worden tot op heden moeilijker bereikt met opvoedondersteuning en interventies dan moeders (van Beurden, de Haan, & Jongmans, 2019; Bayley et al., 2009; Pels et al., 2012).

Sinds 2015 biedt stichting Stimulance de training Weerbaar Opvoeden (WO) aan voor moeders en vaders in gescheiden groepen van diverse etnische afkomst in de grootstedelijke context van Rotterdam. De training "*Shabab van Nu!*", waar WO op gebaseerd is, wordt al sinds 2010 aan groepen ouders gegeven. WO is ontstaan als interventie tegen radicalisering, en was in eerste instantie gericht op islamitische moeders (Capel & Van Wonderen, 2017). De training loopt inmiddels al een aantal jaar, en in die tijd is de training ontwikkeld naar een meer algemene training over diverse opvoedonderwerpen voor ouders met een

migratieachtergrond, niet meer specifiek gericht op radicalisering. Stichting Stimulance erkent de behoefte aan ondersteuning en moeilijkere bereikbaarheid van vaders met een migratieachtergrond en biedt WO sinds een aantal jaar aan voor groepen migrantenvaders in Rotterdam. Vanuit de praktijk lijkt de training effectief te zijn, dat blijkt uit interne evaluatie door vaders en trainers. Er is echter nog geen onafhankelijk onderzoek gedaan om te kijken of er aanpassingen nodig zijn in de opzet en uitvoering van de training voor vaders.

Er is tot op heden nog maar weinig onderzoek gedaan naar de effectiviteit en werkzame elementen van interventies onder vaders met een migratieachtergrond in zijn algemeenheid (Distelbrink et al., 2017), en specifiek naar de werkzaamheid van de training Weerbaar Opvoeden onder vaders. Daarnaast is in de literatuur nog weinig bekend over de manier waarop vaders met en van elkaar leren over hun vaderrol. In dit onderzoek wordt daarom gekeken in hoeverre de vaderrol identiteit en de weerbaarheid van vaders met een eerste generatie migratieachtergrond gedurende Weerbaar Opvoeden groeit, en zo ja, op welke manier en via welke werkzame factoren dit leerproces plaatsvindt. In het hiernavolgende theoretisch kader worden de concepten vaderrol identiteit en weerbaarheid gedefinieerd, en worden werkzame factoren verder uitgewerkt aan de hand van wat daarover in de literatuur bekend is.

Theoretisch Kader

Vaderbetrokkenheid

In de jaren '70 werden vaders beschreven als de “vergeten bijdragers aan de ontwikkeling van kinderen” (Lamb, 1975). Sindsdien is er steeds meer onderzoek gedaan naar vaders, en zijn vaders ook steeds meer tijd door gaan brengen met hun kinderen (Dimatis et al., 2018; Lamb & Lewis, 2003; Goeke-Morey & Cummings, 2007; Psychogiou et al., 2018). Toch wordt er tot op heden nog te weinig gebruik gemaakt van de pedagogische capaciteiten van vaders (Tavecchio, 2015). Uit onderzoek is gebleken dat vaderbetrokkenheid gerelateerd is aan positieve uitkomsten in de ontwikkeling van het kind (Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid, & Bremberg, 2007; Barker, Iles, & Ramchandani, 2017; Burn et al., 2018; Lamb, Lewis, 2010). Zo heeft vaderbetrokkenheid een positieve invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling (Baker, 2017; ; Cabrera, Shannon, & Tamis-LeMonda, 2007; McAlwain, Halberstadt, & Volling, 2007), de cognitieve ontwikkeling (Baxter, Cano, & Perales, 2019), en de taalontwikkeling (Morgan, Nutbrown, & Hannon, 2009; Varghese & Wachen, 2016). Daarnaast blijkt dat informeel contact met de vader, zelfs al woont die niet in bij het kind, bijdraagt aan minder externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Bai, Fuller, & Leon, 2016).

Over vaders met een migratieachtergrond in Nederland is bekend dat zij een belangrijk rolmodel zijn voor interacties buitenshuis, met name voor adolescenten en wanneer het gaat om interactie met andere religieuze of etnische groepen (Pels, Ketner & Naber, 2012). Marokkaanse vaders verschillen qua opvoedingsstijl gemiddeld het meest van autochtone Nederlanders, en vinden de kostwinnersrol belangrijk (Pels, Ketner & Naber, 2012). Dat geldt vooral voor de eerste generatie vaders van Marokkaanse afkomst, de tweede generatie jongere en hoger opgeleide vaders staan dichterbij meer autochtone Nederlandse vaders en een meer autoritatieve opvoedstijl (Smedts, 2019; Pels, Ketner & Naber, 2012).

De Vaderrol Identiteit

Uit onderzoek blijkt dat de perceptie van vaders over hun vaderlijke rol een voorspeller is van de mate van hun betrokkenheid bij kinderen (Fox, Nordquist, Billen & Savoca, 2015; Pasley et al., 2014). Vaders die belang hechten aan hun vaderrol, of die rol als centraal deel van hun identiteit zien, zijn actiever betrokken bij hun kinderen dan vaders die minder belang hechten aan de rol van de vader (Pasley et al., 2014). De manier waarop vaders hun rol zien en begrijpen wordt in dit onderzoek besproken aan de hand van identiteitstheorie. Identiteitstheorie suggereert dat ‘de zelf’ voortkomt uit sociale interacties op basis van de sociale posities of statussen die iemand bekleedt in de samenleving, bijvoorbeeld die van vader of echtgenoot, de verwachtingen of rollen die aan deze posities zijn verbonden, en de reeks betekenissen of identiteiten die aan bepaalde rollen worden toegeschreven (Stryker, 1980/2000). Die identiteiten worden weerspiegeld in gedrag (Stryker, 1980/2000). Een vaderrol identiteit is een geïnternaliseerde set van verwachtingen over de vaderrol, die het gedrag binnen die rol beïnvloedt (Pasley et al., 2014). Vaders die van zichzelf een bepaalde rol verwachten, en die rol goed willen invullen (identiteit), zullen eerder meer tijd besteden aan gedrag dat geassocieerd is met die rol (Burke & Stets, 2009; Pasley et al., 2014).

De perceptie van de vaderlijke rol wordt beïnvloed door grotere systemen zoals cultuur, etniciteit en economische variaties, en de ingrijpende verandering van migratie heeft dan ook invloed op de vaderrol identiteit (Marsiglio, Amato, Day, & Lamb, 2000). De inrichting van de vaderrol en het familiesysteem reageren sterk op de confrontatie met een nieuwe culturele en sociale context (De Haan, 2011). Deze reactie gaat gepaard met complexe processen van transformatie, waaronder reactieve processen tussen de verschillende culturele tradities (De Haan, 2011). Dit past bij een hybride perspectief op identiteit, waarin identiteit gevormd wordt door het proces van interactie met anderen, ervaringen en maatschappelijke verwachtingen (Hall, 1997 in De Haan, 2011). Het is daarom van belang om contextuele aspecten mee te nemen in onderzoek naar de vaderrol identiteit (Pasley et al., 2014).

De mate van toewijding aan de vaderrol identiteit hangt samen met het aantal individuen dat verbonden is aan die identiteit en een vader dus ondersteunt in het vertonen van vadergedrag (interactioneel commitment), en de emotionele intensiteit van die banden (affectief commitment) (Pasley et al., 2014). Het netwerk van een vader heeft dus invloed op de mate van inspanning die een vader levert om zijn vaderrol identiteit te bevestigen (Pasley et al., 2014).

Vadergedrag kan worden voorspeld door interpretatie van en het belang dat vaders hechten aan de rol (Fox et al., 2015; Pasley et al., 2014). Een effectieve interventiestrategie voor meer vaderbetrokkenheid kan daarom zijn om het belang dat mannen hechten aan hun vaderrol te vergroten, positieve reacties te laten zien op bewijs van gecommitteerd en betrokken vaderschap en vaderbetrokkenheid in verschillende activiteiten met kinderen te normaliseren (Fox et al., 2015).

In dit onderzoek wordt de vaderrol identiteit onderzocht aan de hand van het belang dat vaders hechten aan hun vaderrol, en de mate waarin gereflecteerd wordt op de inhoud daarvan.

Weerbaarheid

Om de uitdagingen in de rol van opvoeder en de effecten van migratie op deze rol als opvoeder succesvol aan te gaan, is het belangrijk dat ouders weerbaar zijn (Van Crombrugge, 2011; Gielis, 2018; Mann et al., 2015). Weerbaarheid is een concept dat al tijden onderzocht wordt in de psychologische literatuur (Hu, Zhang & Wang, 2015; Joyce et al., 2018; Zolkoski & Bullock, 2012), en gedefinieerd kan worden als het succesvol omgaan met uitdaging, stress of gevaar (Rutter, 2006 in: Mann et al., 2015). Weerbaarheid bestaat enerzijds uit individuele capaciteiten, zogenoemde *assets*. Voorbeelden hiervan zijn een positieve identiteit, zelfvertrouwen, reflectief vermogen, zelfregie, sociale vaardigheden en inzicht in discriminatie en stigmatisering (Meijer, De Winter- Koçak & Cadat, 2018). Tevens is het geloof dat iemand zelf zijn of haar omgeving en de uitkomst van gebeurtenissen kan beïnvloeden een belangrijk kenmerk van weerbaarheid (Mann et al., 2015). Naast de genoemde individuele assets, is er steun vanuit de bredere sociale omgeving nodig om weerbaar te kunnen zijn (Meijer et al., 2018). Deze ‘sociale weerbaarheid’ kan als volgt gedefinieerd worden: ten eerste het vermogen van het individu om toegang te krijgen tot bronnen die welzijn verbeteren, en ten tweede het vermogen van de fysieke en sociale omgeving om die middelen op een betekenisvolle manier te verstrekken (Ungar, 2008/2012).

Een weerbare ouder kan gedefinieerd worden als een ouder die oplossingsgericht moeilijke problemen aanpakt. *“Deze ouders sluiten de werkelijkheid die allerlei vragen*

oproept niet uit, maar proberen inzicht te krijgen in wat gaande is en proberen te komen tot een oordeel betreffende de zinvolheid en waardevolheid van de veranderingen in de wereld.” (Van Crombrugge, 2011, p.6). Ze kunnen er voor zorgen dat hun kinderen zich ondanks uitdagende omstandigheden positief ontwikkelen (Gielis, 2018).

In dit onderzoek wordt weerbaarheid onderzocht aan de hand van de besproken weerbaarheidsaspecten die vaders laten zien, de manier waarop vaders opvoeduitdagingen aangaan, en welke vormen van hulp ze daarbij wel of niet gebruiken.

Werkzame Factoren

Om de effectiviteit en overdraagbaarheid van interventies onder vaders met een migratieachtergrond te vergroten is het van belang om werkzame factoren te onderzoeken en te definiëren (Van Yperen, Van der Steege, Addink & Boendermaker 2010). Hieronder worden de in de literatuur gevonden potentiële werkzame factoren voor interventies onder migrantenvaders, en het versterken van de vaderrol identiteit en weerbaarheid één voor één besproken.

Sociaal Leren. Ontmoeting met andere ouders, het uitwisselen en delen van ervaringen, en de trainer als een rolmodel worden genoemd in de literatuur als werkzame factoren voor interventies gericht op migranten, die ten doel hebben de eigen kracht te versterken (Meijer, De Winter- Koçak & Cadat, 2018; Noor, 2016). Deze aspecten passen binnen het concept *sociaal leren*. Er zijn door de jaren heen verschillende conceptualisaties van het sociaal leereffect verschenen en gebruikt. Dit begon bij Bandura (1979), die sociaal leren conceptualiseerde als een individueel leerproces dat plaatsvindt in een sociale context en daardoor beïnvloed wordt door sociale normen en rolmodellen. Een latere conceptualisatie van het sociaal leereffect legt meer nadruk op de interactie tussen mensen en de omgeving in het construeren van betekenis en identiteit (Reed et al., 2010): sociaal leren is de actieve participatie in de praktijken van een gemeenschap, zogenaamde *communities of practice*. (Wenger (1998) in Reed et al., 2010). De nadruk ligt daarin op het samen construeren van betekenis en identiteit. De rol identiteitstheorie en weerbaarheidstheorie bevestigen het belang van een sociaal netwerk, het motiveert vaders om zich in te spannen hun vaderrol identiteit te bevestigen, en het biedt sociale steun (Pasley et al., 2014; Meijer et al., 2018; Ungar, 2008).

Veilige Omgeving en Sociale Steun. Een veilige leeromgeving is belangrijk omdat het bijdraagt aan de leerbaarheid van deelnemers (Meijer et al., 2018). Wanneer deelnemers zich gerespecteerd voelen ondanks hun religie, etniciteit of andere eigenschappen, is er sprake van een veilige leeromgeving (Skiba, Ritter, Simmons, Peterson & Miller, 2006). Een veilige leeromgeving is een voorwaarde voor het delen van ervaringen en het ervaren van sociale

steun (Prinsen et al., 2012). Sociale steun kan bestaan uit positieve interactie, hulp en bevestiging van andere ouders (Lee et al., 2009). Sociale steun is van belang omdat het gerelateerd is aan een betere ouder-kind relatie (Lee et al., 2009).

Sociale Vaardigheden. Een ander aspect dat de weerbaarheid van een individu vergroot is het hebben van sociale vaardigheden, die helpen om met anderen en conflictsituaties om te gaan (Joyce et al., 2018; Meijer et al., 2018). Uit onderzoek blijkt dat sociale vaardigheden als empathie, assertiviteit, luisteren, conflicthantering, heldere communicatie, en het begrijpen van het gevoel van een ander en van jezelf, bijdragen aan weerbaarheid (Meijer et al., 2018).

Inzet van Religie. Het aanhalen van Islamitische bronnen kan helpen als inspiratie om Islamitische ouders over opvoeding te vertellen. Bijvoorbeeld het gebruik van verhalen over de profeet Mohamed en hoe hij met kinderen omgaat. Dit kan ingezet worden om een autoritatieve en kindgerichte opvoeding te stimuleren (Distelbrink & Pels, 2017). Geloof is in veel gevallen belangrijk als leidraad voor ouders met een migratieachtergrond. Het aanhalen van religieuze bronnen is dan ook een goede manier om opvoedonderwerpen met deze doelgroep te bespreken (Distelbrink & Pels, 2017).

De Trainer. Effectiviteit van opvoedingsondersteuning onder ouders met een migratieachtergrond hangt voor een belangrijk deel af van de trainer en zijn/haar competenties (Distelbrink & Pels, 2017; Meijer et al., 2018). Van belang is dat de trainer geloofwaardig is in de ogen van deelnemers, en een goede balans vindt tussen ruimte voor de deelnemer en de professionele doelen van het aanbod (Distelbrink & Pels, 2017). Het is daarom van belang dat de trainer een vertrouwensband opbouwt en een gelijkwaardige positie aanneemt (Distelbrink & Pels, 2017). Daarnaast blijkt van belang dat de trainer deskundig is en de vaders op een open en respectvolle manier benadert (Meijer et al., 2018). Tevens dient de trainer sensitief te zijn voor de realiteit van vaders, dat betekent echter niet dat de trainer per definitie van dezelfde afkomst moet zijn als de vaders (Meijer et al., 2018). Er bestaan echter wel voordelen wanneer de trainer dezelfde achtergrond heeft als de groep, het feit dat de trainer hetzelfde meemaakt als de vaders brengt vertrouwen tot stand, en kan het voor vaders makkelijker maken om over eigen ervaringen te beginnen (Omlo, 2017; Distelbrink 2014). Ook taal speelt hier in een rol, een deel van de vaders spreekt makkelijker in de eigen taal, dan in het Nederlands (Distelbrink, 2014). Ten slotte kan de trainer een rolmodel zijn voor vaders in zijn overtuigingen en omgaan met opvoeding, andere culturen of discriminatie (Meijer et al., 2018).

Debat. Het voeren van een debat kan een goede vorm zijn bij Marokkaans-Nederlandse vaders om over opvoeding te praten (Distelbrink, 2014). Voorbeelden of stellingen brengen soms weerstand te weeg, een debat-vorm blijkt een goede vorm te zijn om daar vervolgens een gesprek over te voeren (Distelbrink, 2014).

Weerbaar Opvoeden

Weerbaar Opvoeden (WO) bestaat uit zeven bijeenkomsten die geleid worden door een ervaren trainer met in veel gevallen dezelfde migratie-achtergrond als de deelnemers. De training wordt aangeboden aan bestaande groepen vaders die al regelmatig samenkomen in bijvoorbeeld buurthuizen, moskeeën en verenigingsverband. Tijdens de bijeenkomsten wordt zowel Nederlands als in de taal van de betreffende groep gesproken. Doelen van de training zijn onder andere de weerbaarheid bij zowel ouder als kind te vergroten, bewustzijn over de rol als opvoeder en bijbehorende vaardigheden te ontwikkelen, en een sociaal leereffect te creëren en daarmee sociale steun te vergroten (Salhi, Koutet, Van Houte & Essyad, 2019). Daarnaast beoogt stichting Stimulance met de training een positief opvoedklimaat te bevorderen in gezin en wijk, en negatieve effecten van culturele mismatch, maatschappelijke spanningen en gevaren van internet te verminderen (Salhi et al., 2019).

Huidige Studie

De hoofdvraag in dit onderzoek luidt als volgt: In hoeverre wordt de vaderrol identiteit en de weerbaarheid van migrantenvaders versterkt door de training Weerbaar Opvoeden van stichting Stimulance en via welke werkzame factoren vindt dit leerproces plaats?

Om deze vraag te beantwoorden wordt in dit onderzoek de reflectie op het belang en de inhoud van de vaderrol onder vaders met een migratieachtergrond onderzocht. Daarnaast wordt de groei in weerbaarheid onderzocht aan de hand van de benoemde weerbaarheidsaspecten in de literatuurstudie, en het vermogen van de sociale omgeving om de vader te steunen in zijn rol. Ten slotte wordt gekeken welke werkzame factoren bijdragen aan het leerproces van vaders en in hoeverre vaderrol identiteit, weerbaarheid en de gevonden werkzame factoren terugkomen in de documentatie van de training. De volgende deelvragen zullen in dit onderzoek worden beantwoord:

- In hoeverre is de vaderrol identiteit van vaders gegroeid gedurende Weerbaar Opvoeden?
- In hoeverre is de weerbaarheid van vaders vergroot gedurende de training Weerbaar Opvoeden?

- Kunnen de rol van de trainer, het sociale leereffect, social support en eventuele andere werkzame factoren de groei in een sterkere vaderrol identiteit en weerbaarheid tijdens Weerbaar Opvoeden verklaren?
- Op welke manier wordt in het programma van Weerbaar Opvoeden aandacht besteed aan vaderrol identiteit, weerbaarheid en de gevonden werkzame factoren?

Methoden

Vorm en Procedure

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van stichting Stimulance, in samenwerking met Universiteit Utrecht. Het betreft een kwalitatieve studie, en om de validiteit van deze studie te vergroten is gebruikt gemaakt van meerdere onderzoeksmethoden: observaties, semigestructureerde interviews en een documentenanalyse. De semigestructureerde interviews vormen de kern van dit onderzoek. Na het analyseren van de kwalitatieve gegevens, is een documentenanalyse uitgevoerd om te onderzoeken in hoeverre de documentatie in lijn is met de gegevens uit het praktijkonderzoek.

Door de beperkingen van de Nederlandse overheid in verband met het Covid-19 virus zijn alle trainingen van Weerbaar Opvoeden vanaf 15 maart 2020 geannuleerd. Dit had tot gevolg dat er vijf observaties afgebroken zijn, en de interviews telefonisch moesten plaatsvinden. Om toch een zo valide mogelijk onderzoek uit te voeren zijn aanvullend op vaders interviews met trainers uitgevoerd, en is een documentenanalyse gedaan. De observaties zijn uitgevoerd in maart 2020 bij de eerste twee bijeenkomsten van Weerbaar Opvoeden (WO). De interviews zijn telefonisch gehouden in april 2020 en opgenomen met een voicerecorder. De interviews duurden bij de vaders tussen de 33 en 58 minuten, en bij de trainers tussen de 67 en 79 minuten.

Participanten

Het onderzoek vond plaats binnen een groep betrokken trainers, en een groep deelnemers (vaders) van WO. In totaal is de training in 2019 en 2020 aan vier groepen vaders gegeven. Voor het werven van participanten is gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode. De participanten zijn geworven via een trainer. Om een representatieve steekproef te krijgen zijn vaders geïnterviewd uit twee verschillende groepen. Een groep die de training in januari 2020 gevolgd heeft, en een groep die de training in maart 2020 gevolgd heeft, maar die na twee bijeenkomsten moest afbreken. Per groep zijn drie vaders benaderd voor een interview. Daarnaast zijn twee van de drie trainers geïnterviewd. Alle geïnterviewde en geobserveerde trainers ($N = 2$) en vaders ($N = 6$) zijn van Marokkaanse afkomst en hebben een eerste generatie migratieachtergrond. De trainers zijn 58 en 57 jaar oud, hebben zelf 3 kinderen en

zijn op jonge leeftijd naar Nederland gekomen (12 en 21 jaar oud), waar ze hun eigen kinderen hebben opgevoed. De geïnterviewde vaders zijn tussen de 44 en 59 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van 54. De vaders zijn tussen hun 22^e en 29^e levensjaar naar Nederland gekomen, gemiddeld toen zij 25 jaar oud waren. De vaders hebben tussen de twee en vier kinderen van tussen de 6 en 25 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van 16. Alle vaders voeden hun kinderen op in de stedelijke context van Rotterdam. De eigenschappen van de beschreven participanten zijn tevens een goede afspiegeling van de grotere groep waarin de observaties gedaan zijn.

Meetinstrumenten

Tijdens twee bijeenkomsten vonden participerende gestructureerde observaties plaats. De onderzoeker probeerde op een vertrouwde manier aanwezig te zijn door gesprekjes aan te knopen met deelnemers, en af en toe ook iets in te brengen in het groepsgesprek. De onderzoeker beschreef zo veel mogelijk relevante details, opmerkingen en (groeps-)processen tijdens het observeren, aan de hand van een aantal vooraf vastgestelde topics, waaronder weerbaarheidskenmerken, kenmerken van sociale steun en de manier van werken van de trainer (zie bijlage I).

Bij drie vaders die deelgenomen hebben aan de gehele training in januari 2020, en bij drie vaders die de eerste twee bijeenkomsten van de training hebben bijgewoond in maart 2020, werden semigestructureerde interviews afgenomen. Het interview begon met open vragen over de leeropbrengst van de training, waarna verder doorgevraagd werd op de onderwerpen vaderrol identiteit, weerbaarheid en werkzame factoren. De topic-list is opgesteld naar aanleiding van literatuuronderzoek, en licht aangepast voor vaders die een deel van de training gevolgd hebben (zie bijlage II).

Tevens zijn twee trainers van vadergroepen geïnterviewd om hun visie op de training, de behoeften van vaders, de vaderrol, weerbaarheid, hun perceptie van de groei van deelnemers op de genoemde terreinen en werkzame factoren te bevragen. Voor hen is een aparte topic-list opgesteld (zie bijlage III).

Ten slotte is een documentanalyse uitgevoerd van de trainershandleiding, bijlagen en presentaties, om te onderzoeken in hoeverre de beschrijving in lijn is met hetgeen er in de praktijk te zien was. Hiervoor is per deelvraag de documentatie geanalyseerd aan de hand van dezelfde topics als bij de observaties gebruikt zijn, en zijn relevante passages, zinnen en elementen genoteerd.

Alle deelnemers die aanwezig waren bij de observaties is mondeling consent gevraagd voor de observaties na uitleg over het doel van het onderzoek, en de rechten van participanten.

De deelnemers die geïnterviewd zijn, is op eenzelfde manier consent gevraagd aan het begin van het interview, en dat is vastgelegd met een voicerecorder.

Data-analyse

De methode wordt gekarakteriseerd door een iteratief proces, waarin de onderzoeker tijdens het onderzoek reflecteert op de inhoud van de verzamelde data en de focus bijstelt wanneer relevante zaken naar boven komen (Baarda et al., 2005).

De data is geanalyseerd aan de hand van de besproken theorie in het theoretisch kader over vaderrol identiteit, weerbaarheid en werkzame factoren. De interviews zijn eerst getranscribeerd en vervolgens samen met de observaties open gecodeerd, hierbij is gebruik gemaakt van het programma NVivo12. Vervolgens zijn de codes axiaal gecodeerd om tot categorieën te komen. Er is vanuit de semigestructureerde interviews deels inductief gecodeerd (thema's voortkomend uit de interviews) en deels deductief gecodeerd (thema's geïdentificeerd in het theoretisch kader) (Boeije, 2016). In deze laatste fase zijn *sensitizing concepts* uit de literatuur gebruikt als lens om naar de data te kijken (Boeije, 2016). Na het analyseren van de interviews en observaties zijn de documenten geanalyseerd en gecodeerd, en is beschreven hoe de eerder gevonden categorieën terugkomen in de documentatie.

Resultaten

De resultaten worden gepresenteerd aan de hand van de vooraf opgestelde deelvragen. Deelvraag vier, waarin de documentatie van de training onderzocht is, wordt niet apart besproken maar wordt bij de eerste drie deelvragen per deelvraag toegevoegd.

D) In hoeverre is de vaderrol identiteit versterkt bij vaders gedurende de training?

Het Belang van de Vaderrol. Waar de moeder vaak automatisch een rol van opvoeder vervult, is dat bij vaders niet het geval, die is vanuit de traditionele cultuur meer afstandelijk, geven beide trainers aan. Deze training maakt vaders er (nog meer) van bewust dat ze wel degelijk een rol kunnen en moeten spelen in het leven van hun kinderen, en dat de rol van de vader essentieel is. Zowel vaders als trainers geven aan dat de bewustwording over hun rol toeneemt tijdens de training.

“Bij vaders moet je de nadruk leggen op dat ze bewuster, veel bewuster moeten zijn. Als vader. Als opvoeder. Terwijl bij de vrouwen is het bijna een vanzelfsprekendheid. Zij baren de kinderen, zij voeden de kinderen op. (...) Er zijn wel dezelfde thema's, maar de aanpak moet je anders bij de vaders neerzetten.” (trainer)

De andere trainer beaamt dat moeders van zichzelf leergierig starten aan de training maar vaders in het begin wat afhoudend zijn, *“Het besef komt later, als ze er mee geconfronteerd worden. Met een aantal keiharde gegevens. Als het om hun rol gaat als vader.”* Beide trainers geven aan dat vaders tijdens de training beseffen dat ze een rol spelen in de opvoeding, en soms toegeven dat ze een foute inschatting van hun rol hebben gemaakt. Dit werd bevestigd door twee van de vaders die de training volledig gevolgd hebben; ze vertelden dat veel vaders in de groep, en zichzelf, vonden dat ze dingen fout hebben gedaan, en wilden verbeteren. Ook tijdens de observaties was dit bewustzijn terug te horen, zo vertelde een vader: *“Ik ga veel veranderen, dat begint bij mijzelf.”* Beide trainers benadrukken dit bewustzijn over het belang van de vaderrol het belangrijkste effect te vinden van de training, en geven aan dat vaders samen nadenken over wat ze te bieden hebben voor hun kinderen. Een trainer vertelt:

“Vooral wanneer ik hoor dat de ouders zeggen, jongens wij gaan zelf hier veranderen. Dat heeft te maken met ons. En onze kinderen, door mij, wat wij als volwassenen doen. Dus daarom komen zij met, wat hebben wij te bieden voor onze kinderen? En dan gaan ze ook een stukje terug naar het verleden. Dat vind ik fijn. Om dit te horen.”

Beide trainers geven ook aan dat dit bewustzijn niet van de een op de andere dag bereikt is, en dat het veranderen van de beeldvorming over de vaderrol tijd kost. De training maakt hierin een begin.

“Zij dachten eigenlijk, de vader heeft een secundaire rol in de opvoeding. (...) Nee. Het kind heeft zijn vader nodig. En die gedachte, en de beeldvorming te veranderen, vraagt ook een beetje tijd.” (trainer)

Dat dit bewustzijn in gang gezet is, is te zien aan de reacties van vaders, die allemaal aangeven de training van groot belang te vinden. Zo vertelt een vader: *“Voor jonge mensen, die kinderen hebben van 0-20 jaar, is dit echt een belangrijke training”*, en een ander: *“Gewoon echt veel dingen die zijn voor ons nieuw eigenlijk.”* Een trainer noemt WO een kans om stil te staan bij de rol van de vader en vaardigheden aan te leren als je dit niet zelf thuis hebt geleerd, en daarmee invloed te hebben op de toekomst van je kind.

Inhoud van de Vaderrol. Naast het belang van de vaderrol, vormt ook de inhoud van de vaderrol een belangrijke focus in de training. Uit deze studie blijken de belangrijkste leerpunten van vaders over de inhoud van de vaderrol te bestaan uit het betrokken zijn op

jonge kinderen, omgaan met de pubertijd en samenwerken met je partner. Vaders blijken in staat om te reflecteren op de inhoud van die vaderrol. Een aantal voorbeelden van wat vaders noemen zijn: een vriend zijn van je zoon of dochter, zorgen voor veiligheid en nabijheid, het volgen van de ontwikkeling van je kind op school, grenzen stellen en leren omgaan met mensen buiten en de maatschappij.

Een trainer en vader geven aan dat de rol van de vader traditioneel gezien pas wat later belangrijk wordt, in de pubertijd. In de training wordt aandacht besteed aan de rol die de vader heeft bij jongere kinderen. Een vader vertelde: *“De opvoeding begint van 0-2 jaar. Weet je. Dat is ook een belangrijke periode. Dat hebben wij eigenlijk goed geleerd.”* Ook gaven twee vaders die de volledige training gevolgd hebben aan geleerd te hebben over hoe je omgaat met kinderen in de pubertijd. *“De pubertijd wij zeiden gewoon, hij doet dingetjes gewoon. Maar nee eigenlijk niet, wij moeten hem ook helpen. Hem laten zien dat hij groot geworden is.”*

Naast de rol van de vader in de verschillende ontwikkelingsfasen komt ook reflectie op de partner- en ouderrol aan bod. Tijdens de tweede trainingsbijeenkomst werd door de trainer het belang van je voorbeeldfunctie, de balans tussen de partner- en ouderrol en het hebben van een visie als gezin besproken. Meerdere vaders gaven, zonder daarnaar gevraagd te worden, aan het van groot belang te vinden dat de ouders op één lijn zitten, en er een goede relatie tussen de ouders is.

Gesprek over resultaten van de opvoeding. Vaders koppelen de invulling van de vaderrol vaak aan de resultaten, zo gaf de trainer aan. Het werkt dus goed om in de training het gesprek aan te gaan over het doel van de opvoeding en wat je met je kind wil bereiken. Vaders gaan daardoor nadenken over de invloed die zij daarop hebben, en hoe ze die willen inzetten.

“Bijvoorbeeld: als het kind naar de vader luistert, is het eigenlijk voor de vader, ik heb mijn doel bereikt. Mijn kind is gehoorzaam. Maar ik zeg, en dat is eigenlijk als weerbare vader, wat wil ik zelf bereiken met dit als mijn kind? Wil ik graag dat mijn kind goed naar mij luistert? Of wil ik mijn kind als een slaaf van mij maken?” (trainer)

Vaderrol Identiteit in de Documentatie van Weerbaar Opvoeden. Bewustzijn over het belang en de inhoud van de rol van de vader is niet expliciet terug te vinden in de documentatie van WO, het gaat hier met name om bewustzijn over de invloed van ouders in het algemeen. In de handleiding is terug te lezen dat het gebrek aan kennis en bewustzijn over

de rol en invloed als opvoeder als probleem gezien wordt, en het doel van de training is om dit bewustzijn te vergroten. In de methodiek-sectie van de trainershandleiding wordt het creëren van bewustzijn beschreven als een noodzakelijk onderdeel van een proces waarin mensen vaardigheden aanleren. Het gaat hier met name om zelfinzicht over de consequenties van gedrag, zoals opvoedstijlen en -vaardigheden.

In de eerste bijeenkomst wordt een korte reflectieopdracht beschreven met vragen als ‘wat is een goede opvoeding?’ en ‘hoe zie jij jouw rol als ouder?’, en wordt ruimte gegeven aan de trainer om wanneer nodig te focussen op gender- en vader- en moederrollen. In de documentatie wordt niet apart gesproken over vaders of moeders, maar enkel in ouder-vorm.

Reflectie op de inhoud van de ouderrol wordt expliciet beschreven in de eerste en laatste bijeenkomst, verder komt de ouderrol elke bijeenkomst terug met de focus op een specifiek thema, bijvoorbeeld omgaan met seksualiteit of discriminatie. In deze ‘themabijeenkomsten’ wordt de rol van de ouder echter niet meer expliciet ter sprake gebracht.

II) In hoeverre is de weerbaarheid van vaders vergroot gedurende de training?

Uit deze studie komen een aantal weerbaarheidsaspecten naar voren waar vaders in gegroeid zijn. Voor het zesde aspect geldt dat er aandacht voor is in de training, maar in dit onderzoek niet duidelijk naar voren gekomen is of vaders hier in gegroeid zijn.

Reflectie. Een van de manieren waarop een groei in weerbaarheidsaspecten terug te zien was is het vermogen tot zelfreflectie. Zoals besproken reflecteren vaders op het belang van en de invulling van hun rol. Zo werd bijvoorbeeld tijdens de eerste bijeenkomst gereflecteerd op de gevolgen van de eigen opvoeding en opvoedstijl, en er kwam een gesprek op gang over wat goed is voor een kind. Vaders herkenden bij zichzelf de uitkomsten van een autoritaire opvoedstijl, waaronder agressie of onzekerheid.

Vaardigheden. Een tweede aspect van weerbaarheid waar vaders in zijn gegroeid is het aanleren van sociale en opvoedvaardigheden.

Een eerste leerpunt gaat over sensitief en responsief ouderschap: de trainers horen aan het einde van de training terug dat vaders beter communiceren met hun kinderen en hun kind proberen te begrijpen. Ook geven meerdere vaders aan dat ze hun kind meer ruimte geven om problemen zelf op te lossen.

Een tweede leerpunt gaat over correctie- en feedbackvaardigheden, een voorbeeld hiervan is dat tijdens de observatie van de tweede bijeenkomst de trainer uitlegde hoe je bij straf kunt scheiden wie het kind is (bevestigen) van wat het kind doet (corrigeren), hij gaf een voorbeeld van hoe je dit toepast. Vier vaders herhaalden tijdens de interviews dit principe van

omgaan met straf en geven aan dit tijdens de training geleerd te hebben: *“hoe moet je met kind omgaan, hoe geef je straf. (...) Je moet zeggen dat jouw kind, je doet de straf niet voor het kind, maar voor het slechte ding dat je kind heeft gedaan.”*

Het Ondersteunend Vermogen van de Sociale Omgeving. Een vierde aspect van weerbaarheid waar groei in plaatsvond, is het gebruik maken van de sociale omgeving voor ondersteuning. Twee van de drie vaders die de training volledig gevolgd hebben, gaven aan dat ze wel eens hulp van bekenden inschakelen bij het opvoeden. Ook drie vaders die twee bijeenkomsten hebben gevolgd zochten hulp bij bekenden. Onduidelijk is echter of ze dit voor de training ook al deden. Geen van de vaders heeft hulp gezocht bij formele instanties. Wel gaven twee vaders die de training geheel gevolgd hebben aan graag opnieuw trainingsbijeenkomsten bij te willen wonen over opvoeding, waarin ze nieuwe opvoeduitdagingen kunnen bespreken. Naast het vermogen van de sociale omgeving om ondersteuning te bieden, wat mogelijk al bestond, lijken vaders gemotiveerder om hier gebruik van te maken, en opvoeduitdagingen te bespreken.

Kennis. Een vijfde aspect van weerbaarheid waar vaders in gegroeid zijn, is het opdoen van de benodigde kennis om opvoeding vorm te kunnen geven. Zo geven drie vaders die de hele training gevolgd hebben aan dat ze meer kennis hebben van ontwikkelingsfasen, en daardoor geleerd hebben met jongere kinderen om te gaan. Naast kennis over ontwikkelingsfasen wordt ook kennis over opvoedstijlen en de gevolgen daarvan meermaals genoemd door vaders. Een vader benoemt dat theorie ‘bagage’ is, maar praktijkvoorbeelden toch echt het belangrijkste zijn.

Opvoeden voor jouw context. Een laatste weerbaarheidsaspect dat een belangrijke plek heeft binnen de training, maar waarvan niet duidelijk is geworden wat de invloed van de training hier op is, is het opvoeden in Nederland terwijl je zelf in een andere cultuur bent opgegroeid. Beide trainers willen vaders stimuleren om op te voeden voor het Nederland van nu. Een van hen vertelt:

“Als je gelooft dat dit ook jouw plek is, en daar ook van uitgaat, dan kun je veel meer bereiken in dit land (...) Het zou mooi zijn als ze (de kinderen) vanuit de thuissituatie een zetje krijgen. En die begeleiding is eigenlijk minimaal.”

De geïnterviewde vaders geven aan weinig tot geen moeite te hebben met het opvoeden van hun kinderen in Nederland, met name omdat ze de taal beheersen. De training stimuleert

vaders om de ontwikkeling van hun kind op school te volgen, en om hun kinderen op te voeden voor de Nederlandse samenleving en daar in te kijken naar wat het kind helpt.

Vaderlijke Weerbaarheid in de Documentatie van Weerbaar Opvoeden. Binnen de beschrijving van WO wordt weerbaarheid gedefinieerd in het licht van radicalisering, gericht op het weerstaan van extremistische invloeden en constructief omgaan met uitsluiting. Weerbaarheid is een centraal begrip binnen WO, echter wordt in de theoretische onderbouwing en doelstellingen met name gefocust op weerbaarheidsaspecten van kinderen, en niet op de weerbaarheid van de ouder zelf. De weerbaarheid van de ouder zelf wordt aangeduid als subprobleem, ‘ouders voelen zichzelf niet weerbaar genoeg’, en ‘ouders voelen zich niet weerbaar genoeg in het opvoeden van hun kinderen’. WO stelt zich ten doel dat ‘ouders hun weerbaarheid vergroten in de communicatie met hun kinderen met betrekking tot het thema opgroeien in diversiteit en digitaal burgerschap’, en vaardigheden leren om weerbaarheidsaspecten bij hun kinderen te stimuleren. De weerbaarheid van de ouder zelf wordt in de eerste bijeenkomst besproken met ouders, een voorbeeld is de vraag ‘Voel je je sterk als ouder?’. Daarnaast wordt in de beschrijving van elke bijeenkomst expliciet de weerbaarheid van de ouder als doel benoemd, maar is onduidelijk hoe dat doel bereikt wordt binnen die bijeenkomst.

III) Kunnen de rol van de trainer, het sociale leereffect, social support en eventuele andere werkzame factoren de groei in een sterkere vaderrol identiteit en weerbaarheid tijdens Weerbaar Opvoeden verklaren?

Uit de studie kwamen een aantal belangrijke werkzame factoren naar voren, die hieronder een voor een besproken worden.

De Trainer. Een van de belangrijkste werkzame factoren is de trainer. Uit de meerderheid van de interviews bleek een groot respect voor de trainer en zijn manier van werken.

Ten eerste werd genoemd dat hij een serieus persoon is, met veel kennis en ervaring, dat hij begrip heeft voor iedereen, en ruimte geeft aan ieders inbreng. Daarbij helpt het dat hij meerdere talen spreekt en zo iedereen in de groep kan bedienen (Nederlands, Arabisch en Berbers), vier van de vaders gaven aan dit erg belangrijk te vinden.

Daarnaast werd genoemd dat hij veel voorbeelden geeft uit eigen ervaring, en zijn lessen illustreert met korte verhalen of voorbeelden. Hij zorgt er daarmee voor dat iedereen goed begrijpt wat hij bedoelt, en legt zaken op een eenvoudige manier uit. Tijdens de observaties was terug te zien dat de trainer vaak korte, praktische verhaaltjes en voorbeelden gebruikt om iets kernachtigs (een vaardigheid, attitude) uit te leggen, over thema's die

specifiek op vaders afgestemd lijken te zijn. Voorbeelden hiervan zijn: het praktisch kunnen scheiden van wat het kind is (bevestigen) van wat het kind doet (corrigeren), het (niet) opleggen van je eigen verwachtingen op je kind en je kind de ruimte geven om problemen zelf op te lossen.

Kennis van de Islam bleek ook belangrijk te zijn. Door twee vaders werd genoemd dat de trainer voorbeelden van de Profeet uit de Koran gebruikt, en dat ze dit erg waarderen. Zo gaf de trainer tijdens een van de observaties een voorbeeld over hoe de Profeet Mohamed ondanks de slechte dingen die mensen deden altijd positief naar mensen keek, en hoe dit soms het beste in mensen naar boven haalde. Dit paste de trainer toe op hoe jij met je kind omgaat en gedrag kan scheiden van wie het kind is.

Tijdens de observaties is terug te zien dat de trainer een goede relatie met de groep heeft, afgaande op de warme begroetingen in het begin van de training en de gesprekjes die plaatsvonden. Wanneer de trainer aan het woord is, wordt er aandachtig geluisterd. De vaders die de training volledig gevolgd hebben gaven aan graag meer van dit soort bijeenkomsten over opvoeding te willen bijwonen, maar zagen dit niet voor zich zonder een trainer.

Sociaal Leereffect en Sociale Steun. De voorbeelden, ervaring(en) en mening van andere vaders blijken van groot belang voor alle geïnterviewde vaders. Ook de discussie die ontstaat waarin eenieder zijn mening uit en uiteindelijk de balans opgemaakt wordt, is van groot belang volgens de vaders. De trainers beamen het belang van de groep, en geven aan dat het ook helpt dat sommigen hun fouten eerlijk toegeven, en daarmee de ruimte creëren voor andere vaders om dit ook te doen en hun verhaal in te brengen. Tijdens de observaties werden over het algemeen meer meningen geuit dan persoonlijke voorbeelden. Veel vaders brachten een mening in, en er was respect voor elkaars mening. Af en toe greep de trainer in om de groep terug te brengen bij het onderwerp, of juist verder te prikkelen met een scherpe vraag.

Een tweede functie van de groep is dat er steun is. De training biedt ruimte om je verhaal te doen, en om je moeilijkheden of je fouten op tafel te leggen. Meerdere vaders geven aan dat de plek waar ze de training gevolgd hebben, vaak een plek waar ze al samenkwamen, ook de plek is waar ze op terug vallen als ze voor uitdagingen staan in de opvoeding of iemand nodig hebben om mee te kijken. Het ‘samen’ doen leek heel belangrijk te zijn voor de vaders, zo wilde men tijdens de observaties ook de onderzoeker graag betrekken in het gesprek over opvoeding.

Werkzame Factoren in de Documentatie van Weerbaar Opvoeden. De besproken werkzame factoren komen duidelijk terug in de opzet van WO. Zo wordt het sociaal leereffect en sociale steun uitgebreid besproken in de doelstellingen en krijgt dit vorm door het sterke

groepskarakter van de training, de vele groeps gesprekken, en oefeningen die vaders samen doen. Ook erkent de handleiding de grote invloed van de trainer op de training en de invulling en uitkomsten daarvan. Ten slotte wordt rekening gehouden met de culturele achtergrond van de groep bij het kiezen van een trainer, en worden voorbeelden uit de Islam beschreven in de handleiding om aan te halen tijdens de training.

Discussie

De focus in dit onderzoek lag op de groei in vaderrol identiteit en weerbaarheid bij vaders met een migratieachtergrond die de training Weerbaar Opvoeden (WO) gevolgd hebben. Daarnaast is gekeken welke werkzame factoren ondersteunend zijn aan de uitkomsten van de training. Uit deze studie zijn een aantal belangrijke bevindingen gekomen.

Vaderrol identiteit.

Ten eerste blijkt uit dit onderzoek dat de vaderrol identiteit van vaders versterkt wordt tijdens WO. Dat wordt zichtbaar in dat vaders zich bewuster worden van het belang van hun rol in de opvoeding van hun kinderen, en meer handvaten hebben om die rol in te vullen. De training focust – meer dan bij moeders - op bewustwording over het belang van de vaderrol en de inhoud daarvan. Dat is belangrijk omdat een sterke vaderrol identiteit een voorspeller is van het in praktijk brengen van meer betrokken vadergedrag (Pasley et al., 2014). Waar veel vaders met een migratieachtergrond hun rol als klein zien (Pels et al., 2012), ligt de nadruk vanuit de trainers op het veranderen van die beeldvorming naar het zijn van een betrokken opvoeder in alle leeftijdsfasen van het kind. De belangrijkste leeruitkomsten bij vaders gaan over communicatie met kinderen, betrokken zijn bij jonge kinderen, kinderen de ruimte geven om problemen zelf op te lossen, interesse tonen in de voortgang van je kind en afstemmen met je partner. Deze uitkomsten tonen aan dat de kwaliteit van betrokkenheid van vaders bij hun kinderen omhoog is gegaan, wat mogelijk samenhangt met de vorming van een sterkere vaderrol identiteit (Pasley et al., 2014).

In de beschrijving van WO viel op dat bewustzijn over de invloed van de ouder veel aandacht krijgt, maar dat de vaderrol niet apart besproken wordt ten opzichte van de moeder, en er ook weinig aandacht besteed wordt aan reflectie op de inhoud van die rol.

Onderbouwing en doelstellingen omtrent het vergroten van de vaderrol identiteit en bewustzijn over de vaderrol ontbreken. Dit onderzoek laat zien dat er reden is om de beschrijving van de interventie en de doelstellingen specifiekere toe te spitsen op vaders, in overeenstemming met het onderzoek van Pels, Naber en Ketner (2012). Tevens kunnen een meer specifieke onderbouwing en specifieke doelstellingen de potentiële effectiviteit van de interventie vergroten (Baar, Wubbels & Vermande, 2007).

Ten slotte is interessant om te bespreken dat er onder de uitvoerders van de interventie een duidelijk beeld over de invulling van het vaderschap bestaat. De training wordt vanuit een bepaalde visie op opvoeding gegeven, en kent dus een normatief aspect naast de bottom-up kenmerken van de interventie als het betrekken van ouders bij het kiezen van thema's en de ruimte voor inbreng van ouders tijdens de bijeenkomsten.

Weerbaarheid

Ten tweede blijkt uit dit onderzoek dat de weerbaarheid van vaders op een aantal aspecten vergroot wordt door WO, namelijk zelfreflectie, kennis over (de gevolgen van) opvoeding, en sociale- en opvoedvaardigheden. Deze aspecten vergroten het geloof in het kunnen beïnvloeden van uitkomsten bij hun kinderen, en daarmee hun weerbaarheid als opvoeder (Mann et al., 2015; Rutter, 2006; Ungar, 2012). Ook een sterkere (vaderrol) identiteit kan bijdragen aan een grotere (opvoed)weerbaarheid van vaders (Ungar, 2012). Verder stimuleert de training vaders opvoeduitdagingen binnen hun netwerk te bespreken, en toont de literatuur aan dat daarmee de weerbaarheid van de vaders groter wordt (Ungar, 2008).

Waar de doelstelling van WO zich vooral richt op de weerbaarheid van kinderen, blijkt uit deze studie dat de training in eerste instantie effect heeft op de weerbaarheid van de vaders zelf in het opvoeden van hun kinderen. Theoretische onderbouwing over de weerbaarheid van ouders mist echter in de beschrijving van de interventie. Een uitbreiding van de onderbouwing en doelstellingen omtrent weerbaarheid van de ouder zou meer recht doen aan de praktijk, en daarmee de potentiële effectiviteit van WO ten goede kunnen komen (Baar, Wubbels & Vermande, 2007).

Werkzame Factoren

Ten derde tonen de resultaten van dit onderzoek dat er verschillende belangrijke werkzame factoren zijn binnen de training die ondersteunend zijn aan de uitkomsten. De belangrijkste daarvan zijn de rol van de trainer, sociaal leren en sociale steun. De trainer wordt gezien als rolmodel door de meeste deelnemers. De manier van trainen van de geobserveerde trainer, gekenmerkt door korte, praktische verhalen met daarin een les, lijkt effectief te werken. Vaders haalden de lessen achteraf meermaals aan. Deze lessen komen echter niet terug in de documentatie van WO, en dit onderstreept de invloed die de trainer zelf op de uitkomsten van WO heeft. Door het bespreken van voorbeelden en ervaringen, en het geven van ruimte aan alle vaders voor hun inbreng, faciliteert de trainer een sociale leeromgeving. De voorbeelden, ervaringen en mening van andere vaders en van de trainer blijken van groot belang voor vaders om tot conclusies te komen over wat goed is in de

opvoeding, en hoe zij hun vaderrol willen invullen. Dit is in overeenstemming met de literatuur waar uit bleek dat de toewijding van vaders aan hun vaderrol identiteit samenhangt met het aantal individuen dat verbonden is aan die identiteit (Pasley et al., 2014). Daarnaast biedt de groep vaders sociale steun en vormt het daarmee een bron in de sociale omgeving die het welzijn kan verbeteren, die ten goede komt aan de weerbaarheid van vaders (Meijer et al., 2018; Ungar, 2008).

In de handleiding van WO wordt erkent dat het effect van de training voor een groot deel leunt op de trainer. Aan de hand van dit onderzoek kan gesteld worden dat dit bij vaders zeker het geval is, mogelijk nog meer dan bij moeders. De eerste reden daarvoor is dat de trainer er in slaagt om een sociale leeromgeving te creëren waarin kwetsbare onderwerpen besproken worden, en dat hij daarin een rolmodel is. De tweede reden is dat bij de vaders meer bewustwording nodig is en de trainer een belangrijke rol speelt in het op gang brengen van die bewustwording.

Aanbevelingen.

Aan de hand van de beschreven conclusies kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan voor praktijk en wetenschap.

Ten eerste is aan te bevelen om de theoretische onderbouwing van de interventie uit te breiden en daarin de vaderrol, en de groei in weerbaarheid van de ouder zelf op te nemen. Daarnaast is het aan te bevelen om de doelen van de interventie specifiek op vaders af te stemmen, en het bewustzijn over het belang en de inhoud van de vaderrol daar in terug te laten komen.

Ten tweede is aan te bevelen om te bezinnen op de aard van de interventie. De interventie wordt beschreven als behoeftegericht en bottom-up. Uit de praktijk en de documentatie blijkt echter dat er daarnaast ook een duidelijk beeld bestaat bij de uitvoerders over hoe opvoeding vormgegeven dient te worden, en hoe het vaderschap en ouderschap ingevuld dient te worden.

Ten derde is aan te bevelen om de training door te ontwikkelen en manieren te bedenken waarop vaders met elkaar in gesprek kunnen blijven over opvoeding. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat vaders graag vaker doorpraten over nieuwe uitdagingen in de opvoeding, maar dit niet zien zitten zonder trainer.

Ten slotte is een aanbeveling voor vervolgonderzoek om te kijken wat vaders met een tweede generatie migratieachtergrond nodig hebben, en hoe zij te bereiken zijn met opvoedsteun. Daar is nog weinig over bekend, maar uit de literatuur blijkt al wel dat zij wat

betreft hun betrokkenheid bij de opvoeding meer op autochtone vaders lijken, en dus verschillen van de eerste generatie vaders met een migratieachtergrond (Smedts, 2019).

Sterke Punten en Limitaties

Sterk aan dit onderzoek is dat het onderzoek uitgevoerd is binnen een groep (Marokkaans-Nederlandse vaders) die zover bekend nog maar weinig onderzocht is met betrekking tot opvoedvraagstukken en weerbaarheid. Daarmee is dit onderzoek een toevoeging aan het kennisbestand voor jeugd- en gezinsprofessionals over vaders met een migratieachtergrond in Nederland. Daarnaast boden de gebruikte onderzoeksmethoden in deze studie de mogelijkheid om vanuit verschillende perspectieven te kijken naar wat er in de praktijk gebeurt. Dit leverde concrete aanbevelingen voor de praktijk op die meegenomen kunnen worden in de verdere ontwikkeling van het programma WO, en in opvoedondersteuning onder vaders met een migratieachtergrond in het algemeen.

Een eerste limitatie is dat met het generaliseren van de resultaten naar een bredere groep en praktijk voorzichtigheid in acht genomen moet worden om een aantal redenen. Ten eerste is het aantal respondenten klein, en zijn de observaties slechts in één groep uitgevoerd. Daarnaast hebben alle participanten eenzelfde eerste generatie Marokkaanse migratieachtergrond, en daarmee is dit onderzoek met name van toepassing op die groep vaders. Verder moet benoemd worden dat, omdat voor deze studie geen voormeting gedaan is, dit onderzoek slechts een indicatie geeft van de groei die vaders doormaken. Op basis van hun eigen reflectie, en de inzichten van trainers en de onderzoeker.

Een tweede limitatie is het verschil in culturele achtergrond van de onderzoeker (Nederlandse achtergrond) en respondenten (Nederlands-Marokkaanse achtergrond). Ten eerste waren de bijeenkomsten voor de onderzoeker moeilijker te volgen omdat in het Arabisch gesproken werd, en de onderzoeker afhankelijk was van tussentijdse vertalingen van de trainer. Daarnaast bestaat de kans dat er geen volledige openheid vanuit de respondent is over privé-onderwerpen. De Nederlandse afkomst van de onderzoeker, en professe van pedagoog, kan echter ook een voordeel zijn, deskundigheid staat hoog in het vaandel bij de doelgroep, in combinatie met het zijn van een buitenstaander kan dit ook ten gevolge hebben dat er juist meer open over privé-onderwerpen gepraat wordt.

Alhoewel dit onderzoek is uitgevoerd onder een relatief klein aantal participanten en observaties, en data alleen achteraf is verzameld, wordt uit dit onderzoek duidelijk dat onder Marokkaanse-Nederlandse vaders met een eerste generatie migratieachtergrond bewustwording nodig is over het belang van de vaderrol, en dat de training Weerbaar Opvoeden er in slaagt om meer bewust en weerbaar vaderschap onder deze vaders te

stimuleren. Hierin zijn de eigenschappen en manier van werken van de trainer, en het delen van ervaringen in de groep de belangrijkste werkzame factoren. Meer empirisch (pre-post-test) onderzoek is nodig om vast te kunnen stellen in hoeverre gedragsverandering plaatsgevonden heeft door de training, en om er achter te komen wat de tweede generatie vaders met een migratieachtergrond nodig heeft.

Referenties

- Baar, P., Wubbels, T., & Vermande M. (2007). Algemeen methodische voorwaarden voor effectiviteit en de effectiviteitspotentie van Nederlandstalige antipestprogramma's voor het primair onderwijs. *Pedagogiek*, 1, 71-90. Geraadpleegd van: http://en.aup.nl/wosmedia/3814/p_baar,_t_wubbels__m_vermande,_algemeen_methdische_voorwaarden_voor_effectiviteit_en_de_effectiviteitspotentie_van_nl%5Cse_antipestprogrammas_voor_het_primair_onderwijs.pdf
- Baarda, D. B., Goede, M. P. M., de & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Baker, C. E. (2017). Father-son relationships in ethnically diverse families: Links to boys' cognitive and social emotional development in preschool. *Journal of Child and Family Studies*, 26, 2335-2345. doi:10.1007/s10826-017-0743-3
- Barker, B., Iles, J. E., & Ramchandani, P. G. (2017). Fathers, fathering and child psychopathology. *Current Opinion in Psychology*, 15, 87-92. doi:10.1016/j.copsyc.2017.02.015
- Bai, G. J., Fuller, A. K., & Leon, S. C. (2016). Father involvement in child welfare: Associations with changes in externalizing behavior. *Child abuse & neglect*, 55, 7380. doi:10.1016/j.chiabu.2016.04.003
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, USA.
- Baxter, J., Cano, T., & Perales, F. (2019). A matter of time: Father involvement and child cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 164-184. doi:10.1111/jomf.12532
- Bayley, L. K., Wallace, L. M., & Choudhry, K. (2009). Fathers and parenting programs:

- Barriers and best practice. *Journal of Community Practice*, 82(4), 28–31.
- Geraadpleegd van: <https://go.gale.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA196729970&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=14622815&p=HRCA&sw=w>
- Van Beurden, S. L., de Haan, M., & Jongmans, M. J. (2019). How Moroccan-Dutch parents learn in communities of practice: Evaluating a bottom-up parenting programme. *Child & Family Social Work*, 24(2), 283-291. doi:10.1111/cfs.12613
- Boeije, H. (2016). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen* (2e druk). Den Haag: Boom Uitgevers.
- Bucx, F., & de Roos, S. (2015). *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning*. Geraadpleegd van <http://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/Opvoeden%20in%20niet-westerse%20migrantengezinnen.pdf>
- Burn, M., Tully, L. A., Jiang, Y., Piotrowska, P. J., Collins, D. A. J., Sargeant, K., ... Dadds, M. R. (2018). Evaluating practitioner training to improve competencies and organizational practices for engaging fathers in parenting interventions. *Child Psychiatry & Human Development*, 50, 230-244. doi:10.1007/s10578-018-0836-2
- Bronte-Tinkew, J., Carrano, J., & Guzman, L. (2006). Resident Fathers' Perceptions of Their Roles and Links to Involvement with Infants. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 4(3). doi:10.3149/fth.0403.254
- Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Tamis-Lemonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-k. *Applied Development Science*, 11, 208-213. doi:10.1080/10888690701762100
- Van Crombrugge, H. (2011). *Opvoeden tot weerbaarheid in een multimediale wereld*. Geraadpleegd van: <https://lirias.kuleuven.be/retrieve/231819>
- CBS. (2018). *Bevolking*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/47/bevolking>

- Dimatis, K., Kallitsoglou, A., Moberly, N. J., Nath, S., Parry, E., Psychogiou, L., & Russell, A. E., (2018). Children's emotion understanding in relation to attachment to mother and father. *British Journal of Developmental Psychology*, 36, 577-572.
doi:10.1111/bjdp.12239
- Distelbrink, M., Pels, T., Jansma, A., & Van der Gaag, R. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met preventieve voorzieningen*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/publicatie/ouderschap-versterken>
- Distelbrink, M. J. (2014). *Marokkaanse vaders bereiken met opvoedsteun*. Geraadpleegd op van https://www.verwey-jonker.nl/doc/2015/Marokkaanse%20vaders%20bereiken%20met%20opvoedsteun_def.pdf
- Distelbrink, M., van Goor, R., Naber, P., & Pels, T. (2017). *Bereik en ondersteuning van moeilijk bereikbare ouders en jeugd. Een gereedschapskist voor opleiding en werkveld.: Een inventarisatie vanuit Academische Werkplaatsen Jeugd uit Amsterdam, Rotterdam, Noordelijk Zuid-Holland en Twente*. Geraadpleegd van <https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2017/bereik-en-ondersteuning-van-moeilijk-bereikbare-ouders-en-jeugd>
- Distelbrink, M. & Pels, T. (2017). *Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek*. Geraadpleegd van <https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2017/waardenopvoeding-in-de-praktijk>
- Fox, G. L., Nordquist, V. M., Billen, R. M., & Savoca, E. F. (2015). Father involvement and early intervention: Effects of empowerment and father role identity. *Family Relations*, 64(4), 461-475. doi:10.1111/fare.12156
- Gielis, S. (2018). *Opvoeden tot zelfvertrouwen: 20 manieren om de weerbaarheid van je kind te vergroten*. Lannoo Meulenhoff-Belgium.
- Goeke-Morey, M. C., & Cummings, E. M. (2007). Impact of father involvement: A closer

- look at indirect effects models involving marriage and child adjustment. *Applied Developmental Science*, 11, 221-225. doi:10.1080/10888690701762126
- De Haan, M. (2011). The reconstruction of parenting after migration: A perspective from cultural translation. *Human Development*, 54(6), 376-399. doi:10.1159/000334119
- Hall, S. (1997). *Old and new identities, old and new ethnicities*. In A. King (Ed.), *Culture, globalization and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* (pp. 31–68). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hu, T., Zhang, D., & Wang, J. (2015). A meta-analysis of the trait resilience and mental health. *Personality and Individual Differences*, 76, 18-27. doi: 10.1016/j.paid.2014.11.039
- Joyce, S., Shand, F., Tighe, J., Laurent, S. J., Bryant, R. A., & Harvey, S. B. (2018). Road to resilience: a systematic review and meta-analysis of resilience training programmes and interventions. *BMJ open*, 8(6). doi:10.1136/bmjopen-2017-017858
- Kenniscentrum Integratie en Samenleving. (2018). *Emancipatiemonitor: vrouwen met een migratieachtergrond blijven achter*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/artikel/emancipatiemonitor-vrouwen-met-een-migratieachtergrond-blijven-achter>
- Laffra, J. & Nikken, P. (2014) Wat werkt bij het versterken van eigen kracht? Geraadpleegd van: <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Wat-werkt/Wat-werkt-onderwerpen/Wat-werkt-bij-het-versterken-van-eigen-kracht>
- Lamb, M. E. (1975). Fathers: Forgotten contributors to child development. *Human development*, 18, 245-266. doi:10.1159/000271493
- Lamb, M. E., & Lewis, C. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European journal of psychology of education*, 18, 211-228. doi:10.1007/BF03173485
- Lamb, M. E., & Lewis, C. (2010). *The role of the father in child development*. New York:

John Wiley & Sons, Inc.

Lave, J., and E. Wenger. (1991). *Situated learning: legitimate peripheral participation*.

Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Lee, C., J. Anderson, J. Horowitz en G. August (2009), Family income and parenting: the role of parental depression and social support. *Family Relations, interdisciplinary journal of applied family studies*, 58(4), p. 417- 430. doi:10.1111/j.1741-3729.2009.00563.x

Mann, L., Doosje, B., Konijn, E. A., Nickolson, L., Moore, U., & Ruigrok, N. (2015).

Indicatoren en manifestaties van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen: een theoretische en methodologische verkenning.

Geraadpleegd van:<https://dare.uva.nl/search?identificer=76a74f42-f028-4f16-a8dd-89bccafc5b24>

Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D., & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1173–1191. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.01173.x

Meijer, R., De Winter-Koçak, S. U. Z. A. N., & Cadat, M. M. (2018). Weerbaar tegen discriminatie. Geraadpleegd van: <https://www.kis.nl/publicatie/weerbaar-tegen-discriminatie>

Morgan, A., Nutbrown, C., & Hannon, P. (2009). Fathers' involvement in young children's literacy development: Implications for family literacy programmes. *British Educational Research Journal*, 35, 167–185. doi:10.1080/01411920802041996

McAlwain, N. L., Halberstadt, A. G., & Volling, B. L. (2007). Mother- and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. *Child Development*, 78, 1407-1425. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01074.x

- Noor, S. (2016). Van kwetsbaar naar weerbaar tegen ervaren discriminatie en uitsluiting. Wat is weerbaarheid en hoe worden jongeren met een migratieachtergrond weerbaar? Geraadpleegd van: <https://www.kis.nl/publicatie/van-kwetsbaar-naar-weerbaar-tegen-ervaren-discriminatie-en-uitsluiting>
- Omlo, J. (2017). Evaluatie training reageren op discrimineren. Verkregen van: <https://www.socialestabiliteit.nl/documenten/rapporten/2017/11/30/reageren-op-discrimineren>
- Pasley, K., Petren, R. E., & Fish, J. N. (2014). Use of identity theory to inform fathering scholarship. *Journal of Family Theory & Review*, 6, 298–318. doi:10.1111/jftr.12052
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders, in opdracht van NWO*. Geraadpleegd van: https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2009/opvoeding_in_de_migratiecontext
- Pels, T., Ketner, S., & Naber, P. (2012). *Een vader is meer dan 100 meesters: Versterken van vaderschap in Amsterdam*. Geraadpleegd van: https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2012/een_vader_is_meer_dan_100_meesters
- Prinsen, B., L’Hoir, M.P., de Ruiters, M., Oudhof, M., Kamphuis, M., de Wolff, M., & Alpay, L. (2012). *Richtlijn opvoedingsondersteuning voor opvoedingsvragen en lichte opvoedingsproblemen in de jeugdgezondheidszorg en het Centrum voor Jeugd en Gezin*. Geraadpleegd van: <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/JGZ-richtlijn-Opvoedingsondersteuning.pdf>
- Psychogiou, L., Nath, S., Kallitsoglou, A., Dimatis, K., Parry, E., Russell, A. E., ... Moberly, N. J. (2018). Children’s emotion understanding in relation to attachment to mother and father. *British Journal of Developmental Psychology*, 36, 577-572. doi:10.1111/bjdp.12239

- Reed, M.S., Evely, A.C., Cundill, G., Fazey, I., Glass, J., Laing, A., Newig, J., Parrish, B., Prell, C., Raymond, C. and Stringer, L.C., 2010. What is social learning?. *Ecology and society*, 15(4). doi:<http://hdl.handle.net/10023/1624>
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *The British Journal of Psychiatry*, 147(6), 598-611.
doi:10.1192/bjp.147.6.598
- Salhi, A., Koutet, A., Van Houte, E., & Essyad, C. (2019). *Weerbaar Opvoeden, Handleiding voor Trainers*. Rotterdam, Nederland: Stichting Stimulance.
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., & Bremberg, S. (2007). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. *Acta Paediatrica*, 97, 153-158. doi:10.1111/j.1651-2227.2007.00572.x
- Skiba, R. J., Ritter, S., Simmons, A., Peterson, R., & Miller, C. (2006). *The Safe and Responsive Schools Project: A school reform model for implementing best practices in violence prevention*. In S. R. Jimerson & M. J. Furlong (Eds.), *Handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 631–650). New York: Routledge.
- Smedts, F. P. L. (2019). *Mijn vader is de beste!-Een kwantitatief onderzoek naar de invloeden van culturele achtergrond, opleidingsniveau, traditionele genderrol attitudes en werkuren op de betrokkenheid van Marokkaanse, Turkse en Nederlandse vaders bij de zorg voor hun kinderen* (masterthesis). Geraadpleegd van: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/396483>
- Stryker, S., & Serpe, R. T. (1982). *Commitment, identity salience, and role behavior: Theory and research*. In W. Ickes & E. Knowles (Eds.), *Personality, roles, and social behavior* (pp. 199–218). New York, NY: Springer-Verlag.
- Stryker, S. (2002). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Caldwell, NJ:

Blackburn Press.

- Taouanza, I., Achahchah, J. & Hollemans, C. (2018). *Weerbare meiden. Werkzame mechanismen voor het vergroten van weerbaarheid bij meiden met een migratieachtergrond*. Geraadpleegd van: <https://www.kis.nl/artikel/vergroten-van-weerbaarheid-bij-meiden-met-een-migratieachtergrond>
- Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. *Resilience in action*, 17, 38. Geraadpleegd van: http://www.academia.edu/download/31724873/Applied_theory-Putting_Resilience_Theory_into_Action.pdf
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235. doi:10.1093/bjsw/bcl343
- Ungar, M. (2012). Researching and theorizing resilience across cultures and contexts. *Preventive Medicine: An International Journal Devoted to Practice and Theory*, 55(5), 387–389. doi:10.1016/j.ypmed.2012.07.021
- Varghese, C., & Wachen, J. (2016). The determinants of father involvement and connections to children's literacy and language outcomes: Review of the literature. *Marriage & Family Review*, 52, 331-359. doi:10.1080/01494929.2015.1099587
- Van Wonderen, R., & Capel, S. (2017). *Weerbaar Opvoeden tegen radicalisering*. Geraadpleegd van: <https://www.kis.nl/publicatie/weerbaar-opvoeden-tegen-radicalisering>
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press, New York, USA.
- van Yperen, T., van der Steege, M., Addink, A., & Boendermaker, L. (2010). *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg. Stand van de discussie*. Geraadpleegd van: <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/NJi-Publicaties/Algemeen-en-specifiek-werkzame-factoren-in-de-jeugdzorg>

Zolkoski, S. M., & Bullock, L. M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and youth services review*, *34*(12), 2295-2303. doi: 10.1016/j.childyouth.2012.08.009

BIJLAGE I – observatieschema

Perceptie vaderlijke rol

- Belang van vaderrol
- Verhouding vader en moederrollen
- Inhoud vaderrol: kostwinner, jonge/oude kinderen, zoons/dochters
- Blijk van bewuste overtuiging hebben of creëren over opvoeden
- Reflectie op rol als vader

Weerbaarheid

- Probleemoplossend te werk gaan bij lastige opvoedsituaties
- Omgaan met de opvoedcontext
- Omgaan met uitdagingen van opvoeden in deze tijd
- Hulp zoeken bij het opvoeden: formeel en informeel
- Bespreken van ervaringen en advies geven
- Opvoedkennis- en vaardigheden
- Sociale vaardigheden

Werkzame factoren

- Delen van opvoedervaringen
  - o Herkenning
  - o Steun
  - o advies
- Discussie en dialoog
- Rol van de trainer
  - o Gelijkwaardig
  - o Cultuursensitief
  - o Deskundig
  - o Islam
  - o Rolmodel

BIJLAGE II – Topic-list interviews – vaders volledig (deze is licht aangepast voor vaders die niet de gehele training gevolgd hebben)

1. Kennismaking & Consent.

- Voorstellen en informeren over doel onderzoek, rechten, manier van data verwerken, anonimiteit, consent voor opname
- Verwachtingen afstemmen, duur interview, ruimte (zijn kinderen/vrouw in de buurt of is vader alleen) e.d.

2. Persoonlijke informatie

- o Leeftijd –
- o Migratieleeftijd
- o afkomst – stedelijk of ruraal
- o Opgroeien – stedelijk of ruraal
- o Kinderen? Aantal en leeftijd kinderen
- o kinderen opgevoed in welke omgeving

3. Weerbaar Opvoeden

- Wat vond u van de training WO?
- Wat zijn aspecten die u onthouden hebt van de training?
- Als u terugkijkt op de bijeenkomsten van Weerbaar Opvoeden, kunt u wat vertellen over wat u heeft geleerd van de bijeenkomsten van Weerbaar Opvoeden?
  - o Kunt u daar een voorbeeld van geven?
- Zijn er onderdelen in de opvoeding die u anders bent gaan doen naar aanleiding van de training?
- Waar zou u nog behoefte aan hebben als het gaat om training over opvoeding?

3. Perceptie vaderlijke rol (identiteitstheorie)

- Wat betekent opvoeden voor u?
- Wat vindt u belangrijk in de opvoeding van uw kinderen?
- Wat zijn taken en verantwoordelijkheden van een vader volgens u?
- Als u zichzelf zou moeten omschrijven als vader, hoe zou u dat dan doen? Wat voor soort vader bent u? (vb. dat kunnen zaken zijn als de manier van opvoeden die u

toepast, dingen die u erg belangrijk vindt, overtuigingen, een bepaalde manier van omgaan met uw kind, etc.)

- Of: hoe zou jouw kind of vrouw jou omschrijven als vader?
- Zijn er vaders die het anders doen dan u of waarvan u veel verschilt?
- Hoe is het voor u om uw kinderen in een andere cultuur op te voeden dan waarin u zelf opgegroeid bent? Wat vindt u daarin belangrijk?
  - Hoe kijkt u naar de Nederlandse cultuur voor uw kinderen?
- Hoe zou u de rol van uw eigen vader in uw opvoeding omschrijven?
- In hoeverre is hoe u uzelf ziet als vader veranderd door de training Weerbaar Opvoeden?

4. *Weerbaarheid*

- Als u tegen een uitdaging aanloopt in het opvoeden; (dat kan een conflict met of van uw kind zijn, een schoolkeuze, een lastig onderwerp, heel veel mobiele telefoongebruik etc.) Hoe pakt u zo'n uitdaging dan aan? Wat helpt u?
  - Eventuele voorbeelden:
    - Stel dat uw dochter thuiskomt met een Nederlandse jongen. Hoe zou u daar op reageren?
    - Stel dat er iets negatiefs over uw zoon of dochter online is verschenen, door klasgenoten, en dat is niet meer terug te draaien. Hoe zou u daarmee omgaan?
  - Maakt u wel eens gebruik van ondersteuning bij het opvoeden van uw kinderen? Zo ja, van wie?
    - Van bekenden in de omgeving?
    - Van formele instanties? (CJG, de school)
  - In de training wordt gesproken over de eigen 'weerbaarheid' (oplossingsgericht, uitdagingen aangaan, hulp zoeken)
    - Wat sprak u daar in aan?
    - Wat betekent weerbaarheid voor u?
    - In hoeverre vindt u van uzelf dat u daarin gegroeid bent?
  - Zijn er organisaties of gemeenschappen die u hebben geholpen / helpen in het opvoeden van uw kinderen? Bijvoorbeeld instanties zoals het CJG, de school, buurthuis?
  - Zijn er mensen die u betreft bij het opvoeden, of wiens hulp u wel eens inschakelt?

5. *Werkzame factoren*

Sociaal leereffect

- In hoeverre kende u de rest van de groep vaders?
- Waren de andere vaders in de training belangrijk voor u, en op welke manier?
- In hoeverre durfden alle vaders hun ervaringen te delen tijdens de training?
- In hoeverre was het belangrijk voor u om verhalen van andere vaders te horen?
- In hoeverre denkt u dat de training ook zou werken als de groep gemixt was qua afkomst en religie? Waarom zegt u dat?

Trainer

- Wat vond u van de trainer en hoe hij de training gaf? Waarom noemt u dat / Wat vindt u daar belangrijk aan?
- In hoeverre is de trainer een rolmodel voor u? Een voorbeeld?
- Heeft u wel eens andere trainingen gevolgd? Wat was hier anders aan? Wat deed de trainer anders?

Inrichting bijeenkomsten en werkvormen

- Wat vond u van de inhoud van de training?
- Wat vond u van de manier waarop de training ingericht was en de werkvormen die gebruikt werden?

Overig

- Heeft u nog andere dingen die u zou willen zeggen over de training Weerbaar Opvoeden?

BIJLAGE III – Topic-lijst interviews – trainers**1. Kennismaking & Consent.**

- Informeren over doel onderzoek, rechten, manier van data verwerken, anonimiteit, consent voor opname.
- Verwachtingen afstemmen, duur interview

2. Persoonlijke informatie

- Leeftijd
- Migratieleeftijd
- afkomst – stedelijk of ruraal
- Opgroeien – stedelijk of ruraal
- Aantal en leeftijden kinderen
- kinderen opgevoed in welke omgeving
- ervaring met het trainen van vaders

3. Weerbaar Opvoeden

- Wat zijn volgens u belangrijke aspecten die vaders leren tijdens de bijeenkomsten van weerbaar opvoeden?
- In hoeverre merkt u dat vaders gegroeid zijn naar aanleiding van de training?
  - Wat zijn specifieke zaken die vaders anders doen, vaardigheden die ze hebben opgedaan?
  - Wat is belangrijke kennis die ze opdoen?
  - Wat verandert er in hun attitude of bewustzijn over hun ouderschap?

4. Perceptie vaderlijke rol (rol identiteitstheorie)

- Hoe zou u zelf de rol van de vader in het kort omschrijven?
  - Wat vereist deze tijd en plaats van vaders?
  - Wat staat vaders in de weg om die vaderrol aan te nemen? Wat is volgens u nodig om dit te bereiken?
  - Wat is het verschil met de rol van de moeder?
- Wat is de overtuiging m.b.t. het zijn van vader van de deelnemers die u traint?
  - Wat is een ideale vader volgens hen?
  - Welke taken en verantwoordelijkheden horen daarbij?

- Wat wordt er volgens hen van ze verwacht in deze tijd en in deze opvoedcontext?
- In hoeverre ziet u bij vaders dat ze anders gaan kijken naar hun rol als vader tijdens de training Weerbaar Opvoeden? In welke aspecten?
- Hoe reconstrueren vaders tijdens de training hun vaderrolidentiteit? Hebt u daar een voorbeeld van? Wat is de rol van de training?
- Welke rol spelen verwachtingen vanuit de 'eigen' cultuur (Marokkaans-Nederlandse gemeenschap) en de Nederlandse cultuur in het construeren van hun vaderschap?

5. Weerbaarheid

- Wat zijn opvoeduitdagingen waar vaders mee te maken hebben?
- In hoeverre is er een verschil in hoe vaders opvoeduitdagingen aanpakken voor en na de training?
- De training spreekt over 'weerbaar opvoeden', 'eigen weerbaarheid', wat is volgens u weerbaarheid? En welke aspecten daarvan zie je terug in de training?
- In hoeverre groeien vaders in hun eigen weerbaarheid tijdens de training? Waar ziet u dat aan?
- Merkt u dat vaders door de training Weerbaar Opvoeden makkelijker hulp (ondersteuning, consultatie, contact met school) zoeken bij het opvoeden?
- Is er daarin verschil tussen informele en formele (instanties) hulp?

6. Werkzame factoren

- U vertelde net dat vaders ..... Welke onderdelen van de training hebben daarvoor gezorgd denkt u?

Sociaal leereffect

- In hoeverre zijn de vaders in de training belangrijk voor elkaar in het leerproces, en op welke manier?
- We spraken net over het opnieuw reconstrueren van de vaderrol. En de rol van twee culturen daarin. In hoeverre reconstrueren vaders samen nieuwe betekenissen van de vaderrol?
- In hoeverre durven alle vaders hun ervaringen te delen?
- In hoeverre leert u zelf tijdens de trainingen, van de vaders?

Trainer

- Wat vindt u als trainer zelf belangrijk in het geven van deze training? Denkt u dat dit ook belangrijk is voor de vaders?
- In hoeverre hebt u het idee dat u als trainer een rolmodel bent voor vaders?

Inrichting bijeenkomsten en werkvormen

- Wat vindt u van de inhoud van de training WO?
- Wat vindt u van de manier waarop de training ingericht is en de werkvormen die gebruikt worden? Welke werkvormen zijn belangrijk, werken goed bij vaders?

Overig

- Wat zijn aspecten die volgens u niet mogen ontbreken in opvoedondersteuning voor migrantenvaders?
- Welke aanpassingen zijn nodig om de training Weerbaar Opvoeden goed aan te laten sluiten op migrantenvaders t.o.v. moeders?
- Zijn er nog andere dingen die u zou willen zeggen over de training Weerbaar Opvoeden specifiek gericht op vaders?